

Хвильовий Микола

Життєпис

Микола Хвильовий (1893-1933)

"Істинно: Хвильовий. Сам хвилюється, і нас усіх хвилює, п'янить і непокоїть, дратує, знесилює і полонить. Аскет і фанатик, жорстокий до себе і до інших, хворобливо вразливий і гордий, недоторканий, і суворий, а часом ніжний і сором'язливий, химерник і характерник, залюблений у слово, у форму, мрійник".

В. Коряк

Неперевершений майстер малої прозової форми М. Хвильовий витворив у нашому письменстві власний стиль, своєрідний різновид лірико-романтичної, імпресіоністичної новели. Він був організатором і головним ідейним речником українського відродження, був лідером цілого літературного покоління.

Народився Микола Григорович Хвильовий (справжнє прізвище М.Г. Фітільов) 13 грудня 1893 року в селищі Тростянець на Харківщині (тепер райцентр Сумської області), в родині вчителів. Мав брата Олександра та трьох сестер. 1904 року батьки розлучилися і Микола залишився з матір'ю — Єлизаветою Тарасенко — донькою Івана Тарасенка, бухгалтера маєтків Кенінга — власника великих копалень.

Микола закінчив початкову школу в селі Калантаєві, продовжив навчання в Богодухівській гімназії, екстерном склав екзамени й отримав гімназійний диплом. Працював на різних посадах по селах. Босякував.

З 1916 року Хвильовий — на фронтах Першої світової. Війна зробила з нього більшовика. На чолі повстанського загону, який він організовує наприкінці 1918 року, Хвильовий воює з гетьманцями, петлюрівцями, дроздовцями. 1919 року вступає до комуністичної партії. З 1921 року працює слюсарем на заводі в Харкові й пише вірші. В колі його друзів цього періоду Володимир Сосюра та Майк Йогансен. Друкується в газетах і журналах першої столиці, в альманахах "Штабель", "На сполох".

Самобутній голос автора поетичних збірок "Молодість" і "Досвітні симфонії" не губиться в поетичному розмаїтті перших пореволюційних років. Та Хвильового вабить проза і до поезії в подальшому він звертається лише епізодично.

У 1923 р. вийшла його прозова збірка "Сині етюди". Найавторитетніші критики того часу зустріли її захоплено, вважаючи, що вона — значне й цілком новаторське явище в українській літературі. Дорошкевич пише, що "Сині етюди" "придбала авторові славу першорядного письменника". Професор В.Петров говорить, що "Сині етюди" — це фактично початок нової української прози".

Наступна книга новел Хвильового "Осінь" (Харків, "Червоний шлях", 1924 р.) закріпила "школу Хвильового" і стиль, названий письменником "романтикою вітаїзму". Цю книгу можна вважати вершиною творчості Хвильового. Вона зміцнила авторитет письменника і разом із "Синіми етюдами" в російських перекладах розійшлась по Україні й закордонню.

Ця книга викликала різко негативну реакцію Москви. За командою з російського центру місцеві ревнителі режиму виступили з різкими нападками на письменника. Мовляв, маскуючи свої справжні погляди під лояльність до комуністичних ідей такими оповіданнями як "Я (Романтика)" Хвильовий завдає непоправної шкоди ленінізму, поширює ідеї Ломброзо про революціонерів як дегенератів та ідеї Ле Бона про дегенеративність характеру масових рухів. Після цієї атаки письменникові вже не вдавалося друкувати своїх творів у повному обсязі. Його романи "Вальдшнепи" та "Іроїда" були конфісковані вже після публікації перших частин. 1925-26 рр. Хвильовий різко виступив проти цих нападок, і це зробило його постать ще більш відомим і підняло його моральний авторитет.

Перша відповідь була організаційною: у грудні 1925 — січні 1926 року було створено "Вільну Академію Пролетарської літератури" (ВАПЛІТЕ). Приймаючи офіційні вимоги комуністичної партії, в питаннях літературної політики ВАПЛІТЕ займало незалежну позицію і стояло на засадах творення нової української літератури кваліфікованими митцями, що ставили перед собою вимогу вдосконалення, засвоєння найкращих здобутків західноєвропейської культури. ВАПЛІТЕ цілком відкидала "масовізм" "пролетарських організацій". Лідером організації був Хвильовий. Президентами — М. Яловий (Ю. Шпал, пізніше М. Куліш), секретарем — А. Любченко.

Друга відповідь була ідейною. Він публікує окремими книжками чотири серії памфлетів (щоправда, четверта — "Україна чи Малоросія?" — не була допущена до друку). Проте перші — "Камо Грядеши" (Харків "Книгоспілка", 1925), "Думки проти течії" (Харків, ДВУ, 1926), "Апологети писаризму", "До потреби культурної революції" (Культура і побут, 1926, ч.ч. 9-13) — таки вдалося опублікувати. У цих есеях Хвильовий піднімає багато проблемних питань, крізь які червоною ниткою проходять три головні тези:

- 1) Кінець малоросійському епігонству і провінційності, українське мистецтво прилучається до світового, і, в першу чергу, до західноєвропейського мистецтва;
- 2) Кінець російської гегемонії на Україні; Росія мусить відійти в свої етнографічні межі; Росія самостійна? — Самостійна. Ну так і Україна самостійна;
- 3) Українське мистецтво має власну велику місію, воно започатковує нове велике культурне коло, що йому Хвильовий дав умовну назву "азіатський ренесанс".

Памфлети Хвильового висловили загальний настрій нації: першим підтримав Хвильового лідер групи неокласиків Микола Зеров. Приєдналась до головних тез Хвильового й Українська Академія Наук: на влаштованому нею диспуті з приводу появи "Камо Грядеши" чільний співробітник Академії Михайло Могилянський висловив загальний настрій, сказавши: "Враження від статей Хвильового подібне до того, ніби в кімнаті, де було так душно, що важко дихати, відчинили вікна, й легені раптом відчувли свіже повітря".

Вплив цих статей вийшов далеко за межі гуманітарно-культурної сфери. Так, Михайло Волобуєв, наслідуючи Хвильового, за допомогою статистичних даних показав, що комуністична Москва продовжує на Україні стару царсько-російську колоніально-

експлуататорську політику, і на підставі цього обґрунтував потребу окремого розвитку української економіки.

Член ЦК КП(б)У Олександр Шумський також став на оборону Хвильового від нападок ЦК, вимагав замінити у ЦК КП(б)У та уряді УРСР українськими комуністами присланих з Москви наглядачів і сприяти дерусифікації пролетаріату. Москва не сподівалася такого опору.

У листі "До тов. Кагановича та інших членів ПБ ЦК КП(б)У" від 26 квітня 1926 року І.Сталін виправдовував панування росіян в Радянській Україні тим, що "українські марксистські кадри тепер недостатні". Тому... треба бити насамперед українських марксистів-комуністів на чолі з Хвильовим. Далі Сталін говорить про те, що керівництво Москви, мовляв, визнає весь світ: "В той час як західноєвропейські пролетарські класи і їхні комуністичні партії повні любові до Москви, цитаделі міжнародного революційного руху, в той час, коли західноєвропейський пролетаріат із захопленням дивиться на прапор, що повіває над Москвою, український комуніст Хвильовий не має нічого сказати на користь Москви, як тільки закликати українських діячів тікати якомога швидше від Москви".

Гасла Хвильового "геть від Москви", "курс на Європу" стали тим більш небезпечними, бо поширювались і в інших національних республіках.

1927 р. на з'їзді КП(б)У Л. Каганович таврує Хвильового як прихильника реставрації буржуазної влади. Відтоді в літературний побут міцно увійшов термін "хвильовізм", що в найбільш крайньому значенні ототожнювався з фашизмом.

Програвши битву ідей, Москва вирішує показати за ким груба фізична сила.

Вже незабаром у пресі поширюється теза про те, що роман "Вальдшнепи" і статтю "Україна чи Малоросія?" треба кваліфікувати не як ухил, а як відверту зраду. Хвильового проголошують зрадником саме тоді, коли він перебуває за кордоном (зима 1927-28).

Хвильовий вирішує написати покайного листа і "здатися на милість партії", аніж скористатися можливістю врятуватися еміграцією. В той же час Сталін робить спробу вивищити Хвильового і декого з інших українських письменників обіцянками різних поступок для української літератури з тим, аби розсварити з рештою українських сил.

Немає сумніву, що в той час, коли Москва давала деяким українським письменникам обіцянки, в суворій таємниці готувався план нищення мільйонів українців і переважної більшості творчої української інтелігенції. І хоча Хвильовий ще продовжував випускати журнал "Літературний Ярмарок" (12 книжок), опублікувати серію гострих сатир на деяких партійних чиновників, — "Іван Іванович", "Ревізор" — він вже відчував невідворотність кінця.

1933 рік. Наприкінці квітня Хвильовий повернувся з поїздки до села, де він, за його власним іронічним висловом, вивчав "новий кардинальний процес соціалістичного будівництва — голод!".

Хвильовий — комуніст, який свято вірив у істинність комуністичних ідей, чимдалі більше переконувався у тому, що Сталін та його оточення "будують комунізм" за

рахунок зубожіння й гніту, повної заборони мислення, засобами терору, голоду, страху, не зупиняючись перед прямим фізичним знищенням незгодних.

Одразу по поверненні він довідався про арешт найближчого товариша, ініціатора створення ВАПЛІТЕ Михайла Ялового. Це був крах. Хвильовий зрозумів, що: "Почалось. Перший Яловий! Другий він! за ним прийде черга на інших". Нема сумніву що йдеться про розгром ВАПЛІТЕ. В одну мить перед Хвильовим постала вся безрадісна перспектива майбутнього. Це кінець! Відразу прокинулася в ньому свідомість власної відповідальності. Він мусить зробити все, щоб урятувати Ялового й інших. Почалися важкі, метушливі, безглузді дні. Видзвонювання по телефону, мовчазне сидіння в очікуванні відгуку. Бігання по відповідальних працівниках. Звернення до ЦК. І жодних наслідків. Вони не зважають на його заяви про невинність Ялового: "Москва сльозам не вірить". А крові? Може "вони" нарешті повірять, коли він принесе "їм" кров'ю своєю стверджений відчай.

Хвильового опанувала думка принести себе в жертву за Ялового, власною загибеллю врятувати тих, що стоять на черзі! Тієї ночі, коли він обмірковував усе, зважував і вирішував, він не лягав спати. До самого ранку просидів за робочим столом. Написав останнього листа. І коли під вікном задзвеніли перші трамваї, він підвівся і вийшов до загальної кімнати.

Дружина не спала. Донька Люба збиралася до школи, а старенька мати лагодила снідати. Він привітався, як завжди, з поцілунком і жартами. Повідомив, що сьогодні він запросить до себе друзів, отже треба приготувати чай. Потім підійшов до телефона і став дзвонити до друзів, запрошувати на чай. Просив прийти сьогодні послухати його новий твір, який він написав порядком соцзмагання з Епіком.

За годину у Хвильового вже був Олесь Досвітній і Микола Куліш. Сходилися й інші письменники. Всі звернули увагу на те, що у господаря піднесений настрій. Хвильовий був схожий на людину, яка "трошки випила". За чаєм розійшовся ще більше, узяв гітару і з почуттям проспівав кілька улюблених пісень. Усі були в захопленні. Але всі з нетерпінням чекали початку читання нового твору. Хтось нагадав про це Хвильовому.

— Ах, так! — схопився, Хвильовий, — сьогодні я вас справді здивую. Мені так важко було писати цей твір. Але я зрозумів, яким мусить бути письменник в сталінську епоху. І тому в мене з'явилося таке натхнення до цього твору. Може, сьогодні навчу я і вас, як треба писати в наш час.

З цими словами він швидко зник за дверима свого кабінету. Кілька хвилин чекали друзі в повній тиші, доки вийде Хвильовий з новим твором. Раптом в кабінеті письменника пролунав короткий, як тріск, револьверний постріл. У ту ж мить кинулися друзі до кабінету. За столом, відкинувши голову на спинку крісла сидів Хвильовий. В опущеній руці тримав він стиснений наган. Довкола крісла, як сніг, лежали білі клаптики подертого роману "Комсомольці". На них червоніли бризки крові.

На столі сліпою плямою білів прямокутник паперу, передсмертний лист, в якому Хвильовий писав: "Арешт Ялового переконав мене, що починається переслідування українських письменників. Кров'ю моєю можу засвідчити, що Яловий ні в чому не

винний". "Арешт Ялового — це розстріл цілої генерації. За що? За те, що ми були найщирішими комуністами? Нічого не розумію, за генерацію Ялового відповідаю перш за все я, Микола Хвильовий. "Отже", як говорить Семенко... Ясно! Сьогодні прекрасний сонячний день. Як я люблю життя — ви й не уявляєте. Сьогодні 13. Пам'ятаєте, як я був закоханий у це число? Страшно боляче. Хай живе комунізм! Хай живе соціалістичне будівництво! Хай живе комуністична партія!

P.S. Все, в тому числі й авторські права, передаю Любі Уманцевій. Дуже прошу товаришів допомогти їй та моїй матері.

13.V.1933 року Микола Хвильовий

Золотий мій Любисток, пробач мене, моя голубонька сизокрила, за все. Свій нескінченний роман, між іншим, вчора я знищив не тому, що не хотів, щоб він був надрукований, а тому, що треба було себе переконати: знищив — значить, уже знайшов у собі силу волі зробити те, що сьогодні роблю. Прощай, мій золотий Любисток.

Твій батько. М. Хвильовий

Твори: Новели, оповідання... (К., 1995); Твори у 2 т. (К., 1991); Твори в 5 т. (Нью-Йорк, 1986).